

ŠTO JE PREOSTALO OD DRUŠTVA I DRŽAVE? O MIŠLJENJU POLITIČKOGA I POLITIKE DAVORA RODINA I ZVONKA POSAVCA

Žarko Paić
Sveučilište u Zagrebu

1.

DAVOR RODIN
PRIJEĐENI PUTEVI

Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2016, str. 221.

U okviru naše filozofijsko-politologijske rasprave o obratu paradigmi mišljenja političkoga i politike, *emeritusu* na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, prof. dr. Davoru Rodinu nesumnjivo pripada posebno istaknuto mjesto. Pritom se njegova zaokupljenost u kasnome razdoblju bavljenja filozofijom politike, političkom teorijom i teorijom medija usmjerava spram pitanja o tzv. „postmodernome obratu“. Rodin ga shvaća kao novu hermeneutičku situaciju koja se pojavljuje nakon kraja moderne. Ako su, dakle, Platon, Aristotel, Kant i Hegel znakovi na putu metafizičke artikulacije povijesti politike kao norme i postulata o vladavini ideja nad zbiljom, sada se radi o epistemologijskome zaokretu s jasnim ontologijskim posljedicama ne samo za smisao politike, već i za sve druge aspekte života u zajednicama. Doista, možemo razabrati da se time novovjekovno, a to onda znači i klasično, razumijevanje sklopa političkoga – politike – zajednice više ne može, prema Rodinu, zasnivati transcendentalno. Mnoštvo je razloga za potkrepu tog suda. Među njima je svakako potrebno izdvojiti u 20. stoljeću obrat u filozofiji koji su učinili Heidegger i Wittgenstein, te u prirodnim znanostima Einstein i kvantna fizika, te u novije vrijeme kibernetika s pojmom informacije i kontrole (događaja). Umjesto toga, kako su to već pokazali mislioci političkoga u rasponu od Carla Schmitta do Hannah Arendt i Lea Straussa, potrebno je stvoriti čitav niz novih pojmova i kategorija primjerenih onome što Rodin naziva dekonstelacijom na tragu Jacquesa Derride. To samo znači da se umjesto „velikih metapripovijesti“ političke teorije u znaku kauzaliteta događanja, mora pozornost posvetiti razmatranju svojevrsne „ontologijske razlike“ između političkoga mišljenja

i političke filozofije, te naposljetku političke teorije. Ovdje treba istaknuti da je Rodinovo shvaćanje pojma postmoderne posve izričit put obrata u vlastitome pokušaju posredovanja između Kanta i Hegela, preko Marxa, pa sve do suvremenih fenomena političkoga i politike.

O svemu tome sam već pisao povodom Rodinove knjige *Predznaci postmoderne* (Paić 2006, 173–176). Ovdje valja tek dodati da je na tom tragu još radikalnije izvedena njegova knjiga *Poraz prosvjetiteljstva* (Rodin 2012). U njoj se, naime, tvrdi da Hegelovu transformaciju analogne u identitetnu logiku treba kritički analizirati jer je s njom dovršena ne samo povijest prosvjetiteljstva već i cjelokupne logocentrički utemeljene metafizike Zapada. Kada se sve ovo ima na umu, tada nije teško zaključiti da je Rodin tijekom svojega plodotvornog misaonog i spisateljskoga rada dospio do vlastita obrata koji, ipak, ne znači potpuno odbacivanje prethodno protumačene povijesti političkoga mišljenja s uvjerenjem da je povijest svrsishodno i eshatologijski usmjereno kretanje spram viših ciljeva ozbiljenja ljudske slobode. Ono što preostaje i u „imanentnoj transcendenciji“ ove dekonstelacije političkoga i politike ima karakter događaja otvorenosti smisla samoga života u odnosu spram teleologije bitka.

U knjizi, pak, studija, rasprava i članaka *Prijeđeni putevi* sve se prethodno rečeno sabire oko pitanja mogućnosti primjerenog razumijevanja nove situacije. Ona se događa pred našim očima u znacima tvorbe realiteta. Tako se ukazuje da se više ništa u teorijskome smislu ne može pozivati na zlatno doba metafizičkoga utemeljenja politike, društva i demokracije. Knjiga je svojevrsni dokument Rodinova načina mišljenja u rasponu od predgovora i pogovora knjigama Karla Korsch, Georga Lukácsa, Alfreda Schmidta, Theodora W. Adorna, Karla Marxa i Holgera van den Booma napisanih 1970–1980 ih godina. Drugo poglavlje obuhvaća tekstove najbliže onome što je Rodin činio u okviru vlastita političkoga mišljenja s različitim tumačenjima i kritičkim intervencijama s obzirom na „teorije diferencije“, „neoliberalnu dekonstrukciju kapitala“, „neopluralističke probleme inovativnoga društva“ i nastojanja da se vidi je li John Rawls zapravo kantovac s njegovim zahtjevom za novim načinom izvedbe pravednosti i političke demokracije. Naposljetku, posljednje poglavlje posvećeno je odnosu medijskoga doba i kapitala, te onome što Rodin kritički određuje kao „akademski kapitalizam“. Susrećemo se, dakle, s razvojnim crtama njegova mišljenja o političkome fenomenu u doba medijske proizvodnje događaja koje se od sredine 1970-ih godina zbiva pod okriljem vladajuće paradigme neoliberalizma u ekonomiji, politici i kulturi.

Stoga se može, uvjetno rečeno, govoriti o tri usporedna obrata u mišljenju koje poduzima Davor Rodin nakon što je kritički prihvatio najvećim dijelom dijagnoze i analize filozofa, sociologa i politologa oslo-njenih na ideje tzv. postmoderne transformacije uvjeta mogućnosti suvre-

menoga mišljenja, a to je prije svega pitanje o jeziku i govoru postmetafizičke konstelacije.

(1) Ontologijski ili obrat od bitka spram realiteta koji se ne pojavljuje unaprijed, apriorno, transcendentalno od Platona, Aristotela do Kanta, Hegela i Marxa, već se konstituira polazeći od događaja (*Ereignis, event, événement*) i tako se određuje u kontekstu i situaciji. Takav je slučaj s Wittgensteinom druge faze iz Filozofijskih istraživanja i njegovih „jezičnih igara“ (*Sprachspiele* ili *language games*) kao „forme života“. Usto, Rodin će u analizi novije teorije o digitalnoj estetici u djelu Holgera van den Booma nastojati otvoriti mogućnost stvaranja posve novog pristupa onome što znači mišljenje u odnosu spram nastanka informacijskoga poretka značenja, budući da vizualizacija događaja odsada mijenja sve prijašnje metafizičke strukture odnosa. Drugim riječima, mišljenje koje polazi od razlike tehničkoga kao kibernetičkoga i simboličkoga kao gramatičko-semantičkoga načina djelovanja u doba kompjutorski vođene ekonomije-politike-kulture ima zadaću oblikovanja konteksta, a nije određeno supstancijom i formom. Naposlijetku, mišljenje se preusmjerava na ono što njemački filozof umjetnosti i medija Dieter Mersch u svojim analizama naziva estetikom događaja (*quoddittas*), a ne više estetikom djela (*quiddittas*). Kako nešto nastaje mijenja temeljno ontologijsko pitanje što uopće jest nešto (Mersch 2002)

(2) Politički obrat od politike shvaćene esencijalistički kao najviše djelatnosti čovjeka u zajednici (državi) koja onda s pomoću pojmova vladavine naroda i moderne suverenosti nacije-države građanina svodi na prividnoga subjekta djelovanja u smjeru ozbiljenja umno postavljenih ideja slobode, jednakosti, pravednosti i solidarnosti s Drugime. Umjesto toga na djelu je post-fundacionalistički pristup političkome. Od Schmitta preko Luhmanna i Derride, Lyotarda i drugih „dekonstruktivista“ taj pristup smjera razotkriću nesvodljivosti političkoga u odnosu spram neoliberalnoga upravljaštva i tehnoznanstvene redukcije čovjeka na djelujućega racionalnog bića čije odluke, doduše, tvore bit političkoga, ali se sukobljavaju s mrežom realiteta. Glavna je Rodinova postavka da demokracija ne može biti vladavinom naroda nego autopoietičkim mjestom događaja sukoba u odnosu spram politike (države i društva) i prava.

(3) Medijski ili semantički obrat s posljednjom nakanom da se uvidi kako jezik i govor nisu više puka sredstva sporazumijevanja i otuda u funkciji nečeg što Habermas naziva „idealnom govornom situacijom“ u politički pluralnome društvu određenim liberalno-demokratskim konsenzusom sudionika u komunikacijskome djelovanju građana. Umjesto toga Rodin polazi od onoga što u drugom iskazu naziva „gramatičkim obratom“ s kojim se od Heideggera, Wittgensteina i kasnoga Husserla otvara nesvodljivi prostor događanja svijeta života. U njemu se ono političko razvija u

smjeru neodređenosti, nedovršenosti, mogućnosti neprestane igre uključenja-isključenja smislene egzistencije čovjeka. Unutar ovog obrata je ponajprije riječ, prema Rodinu, o tri različite i ujedno srodne teorije diferencije: (1) teorije medija, (2) teorije sustava i (3) dekonstruktivističke teorije. U načelu, ova je postavka poprilično uvjerljiva zato što razlika određuje identitet, a ne obratno kao u svim prethodnim teorijama djelovanja od Arnolda Gehlena do fenomenologijskih zagovornika transcendentizma u ruhu intersubjektivnosti. A to onda znači da su sve teorije diferencije vezane uz semiotičko razumijevanje fenomena političkoga i politike. Kontekst i uporaba pojmova određuje što jest politika u doba globalnoga poretka nesvodljivih događaja koji na drukčiji način ulaze u područje društva i države.

Već smo rekli da Rodin zastupa postavku kako „demokracija nije vladavina naroda (*demos* i *kratein*)“ (Rodin 2016: 133). Zanimljivo je da se dalje u tekstu, a slično misli i Giorgio Agamben u svojim novijim spisima, demokracija uspostavlja kao zasebni medij i kao autopoietički sustav vladavine. Kako Rodin obrazlaže ovu radikalnu postavku? Ponajprije, on tvrdi da se u odnosu spram Kantova i Hegelova shvaćanja pravne države kao ozbiljenja slobode „pravo, politika i demokracija nisu sa suvremenog stajališta pojavni oblici državnog jedinstva, nego svaki medij postoji nezavisno jedan pored drugoga: država nije njihovo više jedinstvo.“ (Rodin 2016: 134). Nadalje, ako se odnos između prava i politike izvodi iz paradoksa prosvjetiteljstva prema kojem racionalno pravo gubi moć legitimnosti, jer bi trebalo ograničiti demokratsku i političku samovolju, a to uzročno ovisi o moći vladatelja koje valja ograničiti, onda je posrijedi sljedeća situacija. Pravo postaje puka instancija odlučivanja izvan područja prava, što znači da viša demokratska i politička moć odlučuje o njegovoj primjeni ili suspenziji. Međutim, nasuprot antici koja je imala u vidu mudrost i razboritost, te moralne vrline onih koji se posvećuju politici u zajednici, dok se u novome vijeku pojavljuje ideja o najjačim izvršiteljima moći kao vlasti u suverenoj državi, Rodin prihvaća rezultate do kojih su došli dekonstruktivisti i Niklas Luhmann, te zagovara medijsku nesvodljivost prava. Stoga je nužno dospjeti do one točke iz koje se demokracija razumije „praznom formom“. Nakon toga se u nju upisuje sadržaj demokratskih zahtjeva subjekata/aktera. Sjetimo se da Claude Lefort određuje demokraciju kao „prazno mjesto moći“. Što još može preostati demokraciji u takvom načinu mišljenja suvremenosti ako više ne djeluje Kantov shematizam pravnih postulata niti, pak, moralni rigorizam dužnosti kozmopolitski odgojenoga građanina, a isto vrijedi i za Hegelov povijesni apsolut duha koji sjedinjuje subjektivni i objektivni duh u uspostavljanju jedinstvenog svjetskoga duha?

Za Rodina je „demokracija samostalan autogenerativni medij“ (Rodin 2016: 138). Iz toga slijedi da se pravo i demokracija ne postavljaju iz logike

kauzalnosti i teleologije. Njihova medijska uspostavljenost proizlazi iz konstrukcije događaja, a ne iz već unaprijed određenoga načina bitka političkoga. Ukratko, Rodin je dosljedno na tragu dekonstelacije političkoga i politike do te mjere da se čini kako tvrdnja o nesvodljivoj „biti“ političkoga i politike ne može biti drukčije mišljena osim autopoietički. Naravno, to nipošto nije sporno. Može se čak reći da je takav način mišljenja uzorno proveden i da se time dostojanstvo političkoga i politike kao i prava i demokracije čini nerazorivim. U svim prijedorima između legitimnosti i procedure demokracije kao forme ljudske slobode djelovanja spram događaja i mogućnosti nastanka „izvanrednoga stanja“ (od Schmitta do Agambena) pretpostavlja se kako norma i zakon ne mogu odstraniti nepredvidljivost mogućnosti anomije i radikalnoga obrata postojećega stanja. Ipak, u globalnome poretku vladavine „akademskoga kapitalizma“, kako ga Rodin naziva, susrećemo se s logikom kognitivnoga ili informacijskoga doba. Unatoč proklamirane „pohvale razlika“ sve se kreće u smjeru homogenosti i unifikacije, u smjeru vladavine kapitala kao „imanentne transcencijacije“. Iza krinke nesvodljivih razlika pojavljuje se novi apsolut u liku „neoliberalne dekonstrukcije kapitala“. To politiku neumitno svodi na novu igru racionalnosti i kontingencije. Rodin otuda postavlja ključno pitanje na sljedeći način: „Može li i kako neoliberalna praksa, koja sustavno dekonstruira postojeću kapitalističku privredu, suočena sa socijalnim nemirima i privrednom krizom koju je time izazvala, samu sebe transcendirati i krizu riješiti drugačije nego je ona rješavana državnom intervencijom tridesetih godina 20. stoljeća?“ (Rodin 2016: 181).

Čini se da Rodin koristeći se pojmovima Derride kad je riječ o „dekonstrukciji“ misli na ono što ta ključna riječ za razumijevanje postmoderne obrata znači u smislu djelovanja i artikulacije slobode u političkome prostoru globalnoga poretka. Dekonstruirati kapitalizam na neoliberalnim osnovama znači reformirati ga, dati mu nove strategijske mogućnosti, izvesti ga iz zatvorene dijalektike običajnosti Hegelova tipa (društvo-država) u prostor racionalne autoregulacije. Sve to istodobno znači da se više kriza ne poima marksistički kao unutarnja „bit“ kapitalizma, već kao imanentni događaj neprestane obnove i reformatiranja kapitalističkoga stroja kao kibernetičke mreže aktualizacije. Budući da Rodin nije u svojim analizama ovog problema koristio poticajne studije Deleuzea i Guattarija (Deleuze i Guattari 2013), a niti predavanja o biopolitici kasnoga Foucaulta (Foucault 2016), čini se da ovdje njegova uistinu lucidna kritika političkoga i politike ima svoje granice. Naime, temeljni je problem svake buduće političke teorije diferencije u tome što je ljudsko djelovanje u sklopu vladavine tehnosfere već unaprijed određeno nemogućnošću razračunavanja s onim što označava od Carla Schmitta „okazionalističku ontologiju“. Događaj obrata postaje sâm legitimnom procedurom demokratskoga paradoksa:

da, naime, oligarhijski poredak u okviru globalne igre moći u okviru post-imperijalne suverenosti nadilazi klasično određenje „društva“ i „države“. Autoregulacija nije, paradoksalno, autoregulirana zakonima i pravom, već čudovišnom artikulacijom moći u „društvima kontrole“ na globalnoj razini. Time nastaje ravnoteža između formalno demokratskih država i autokratskih, između liberalnih i totalitarnih tendencija vladavine (Paić, 2013, 2017).

Kako se onda još uopće može održati razlika između političkoga i politike, koja je uvjet mogućnosti tradicionalno određenoga mišljenja o politici kao biti filozofije politike? Iako se Rodin ne bavi posebno onim krugom suvremenih mislilaca „postmodernoga obrata“ koji ovu razliku iznova problematiziraju u drugom kontekstu, poput Rancièrea, Badioua, Nancyja te Agambena, možemo implicitno vidjeti da je ona prisutna u svim njegovim nastojanjima da se politička teorija oslobodi od jarma transcendentalnoga određenja zbilje politike kao događaja osmišljavanja pravedne zajednice. Jer bez ove razlike, koju je imao u vidu i Carl Schmitt, ne može se neproblematički nastaviti s razlikovanjem društva i države (ekonomije i sociologije, te politologije). No, budući da razlikovanje političkoga i politike sada pretpostavlja autogenerativne obrasce djelovanja, po kojem su demokracija i pravo nesvodljive strukture ljudske interakcije u složenoj suvremenoj zajednici, jasno je kako su i „društvo“ i „država“ mogući samo kao konstitutivni momenti ne više dijalektičke sinteze suprotnosti u smislu Hegelova procesa razvitka apsolutnoga duha u svjetskoj povijesti. Umjesto toga na djelu je sintetiziranje bez prevladavanja/dokidanja (*Aufhebung*) tzv. nižih stupnjeva razvitka „društva“ i „države“. Uostalom, u tzv. velikome prostoru kako ga shvaća Schmitt (*Großraum*) političko i politika poprimaju karakter borbe za priznanje naroda i kulturnih identiteta u sklopu post-imperijalne suverenosti (Schmitt 1997).

Da zaključimo: Rodinovo se mišljenje političkoga i politike u knjizi *Prijeđeni putevi sabire* kao iznimno mjesto posredovanja između onoga što je bilo odlučno za filozofiju politike i politologiju prije „gramatičkoga obrata“ s kojim je nastupila postmoderna kao dekonstrukcija povijesti, ali ne i njezino radikalno prevladavanje. Od „ranih radova“ o Korschu i Adornu, te Marxu, preko uvida da s digitalnom estetikom svjedočimo o prijelazu u novu paradigmu mišljenja kao konstrukcije virtualnih svjetova, do „kasnoga Rodina“ koji na izvoran način prerađuje i preuzima bitne inovacije Derride, Luhmanna, Schmitta i teoretičara političke diferencije poput Rawlsa, primjerice, možemo pratiti kako se pojam političkoga i politike oslobađa od visokih zahtjeva metafizike normi i zakona, transcendencije i legitimnosti demokratskoga poretka. Umjesto toga put se otvara u onome što je najvažnije određenje suvremenosti, a to je da ništa nema unaprijed (kauzalno-teleološki) svoju zadanost, pa tako ni sustavi

i poretci vladavine u globalnome poretku moći. Misлити političko događanje ne znači, međutim, pristati na puku kontingenciju i kaos, na odsutnost zajamčenoga smisla povijesti. Ako je od svih poredaka ljudskoga političkoga razumijevanja slobode jedino demokracija najmanje loš poredak održanja smisla života koji pomiruje pojedince i mnoštvo, onda je korak do spoznaje o njezinoj „praznoj formi“ zadaća mišljenja uspostavljanja granice između anomije i hipertrofije zakona i procedura. U doba kognitivnog ili informacijskoga kapitalizma stvar postaje, kako je to Rodinu posve jasno, još čudovišnije otvorena. Razlog leži u tome što se neoliberalnom dekonstrukcijom kapitala pitanje zajednice rješava na bestemeljnome tlu post-imperijalne suverenosti (naroda?). Kada više narod nije onaj koji se može nazivati subjektom moderne politike, što preostaje od države? Pad u upravljaštvo i tehnike administrativnoga vladanja na što su upozoravali još Weber, Schmitt i Foucault? Nije za Rodina stvar u tome što je samo društvo postalo problematično u novoj dekonstelaciji svjetske povijesti. Mnogo je više upitno može li država iznova preuzeti u svoje ruke poslanstvo pomirenja konfliktnih strasti i interesa pluralnih subjekata/aktera politizacije života u svijetu kao arhipelagu znanja i želja.

2.

ZVONKO POSAVEC
ESEJI O DRŽAVI

Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2017, str. 152.

Akademik Zvonko Posavec na isto pitanje kojim se bavi Davor Rodin odgovara u knjizi Eseji o državi s afirmativnim stavom o „budućnosti države“ iz jednostavnog razloga što „za nju nema alternative“ (Posavec 2017: 9). Postavka je uistinu istovjetna onoj šmitovskoj o prevođenju svih teologijskih pojmova u političke, te kao da proizlazi iz argumentacijske škole negativne teologije. Poznato je, naime, da ona dokazuje egzistenciju Boga nesavršenošću svih ovostranih bića i pojava. Ako država nema alternativu, kako onda razumjeti upravo analize kasnoga Carla Schmitta u Nomosu Zemlje da je s državom kao subjektom moderne suverenosti dovršena svjetska povijest i da se nakon toga može govoriti eventualno tek o tehničko-upravljačkim modelima interakcije između naroda i njihovih organizacijskih formi djelovanja (Schmitt 1997, Paić 2017: 163–218)? U ovoj knjizi koja je svojevrsni sažetak cjelokupnog istraživačkoga rada Zvonka Posavca u području teorije politike, države i ustavnoga prava, prevladava stav da državu u doba globalnoga poretka moći – između nacionalizma i kozmopolitizma – očekuje bitno redefiniranje njezine biti i uloge. U zaključnome eseju stoga se opisuje doseg tzv. realističke tendencije, koju je baš Schmitt doveo do vrhunca jer je „cijelog života osporavao univerzalističke pretpostavke Kantova projekta“ (Posavec 2017: 143). Autor zaklju-

čuje kako ustav ne može više preuzeti funkciju „racionalizacije vladavine“. Glavni razlog vidi u tome što tradicionalna nacionalna država više nema ono značenje koje je imala prije prvog i osobito drugog svjetskoga rata. Što preostaje nacijama, prema Schmittu, nije ništa drugo negoli neprestano izazivanje sukoba budući da je to logika razvitka povijesti ali ne u smislu neke eshatologije, već kao kontingencije događaja u kojima se razabire smisao ljudske egzistencije. Taj polemički karakter politike nije iščezao u doba koje institucionalno nastoji ograničiti moć nacionalne države.

Posavec je u svojim prosudbama teoretičar političkoga i politike koji nastoji pomiriti ono naizgled nepomirljivo što se paradigmatički pokazuje u razumijevanju pojma države i prava u Kanta i Schmitta. Uvjetno rečeno, ovdje je riječ o odnosu između metafizičkoga pojma legitimnosti i norme ljudske beskrajne moći samousavršavanja u smjeru spram vječnoga mira i kozmopolitskoga poretka (Kant), te decizionističke ontologije insceniranja „izvanrednoga stanja“ iz razloga što su sve ideje od grčke metafizike do suvremenosti doživjele svoju pseudo-sintezu i nevjerodostojnost u suočenju s realitetom. Otuda je za Schmitta pojam države nadređen svakom liberalno-demokratskome određenju čovjeka u modernome svijetu. Nije neobično da rat između naroda i država predstavlja logičnu posljedicu nemogućnosti obuzdavanja moći koja čudovišno stoji u samoj biti povijesnoga lutanja svjetova. Pomirenje univerzalizma i decizionizma, ideje pravednosti i slobode republikanski shvaćene države s idejom države kao konstrukcije koja jamči suverenost narodu i njezinim građanima, ali samo u okružju permanentne volje za moć preoblikovanja prava iz norme u odluku, kao da je nešto unaprijed nemoguće. Međutim, Posavec se stoga posvećuje analizi različitih pokušaja traganja za izgubljenom biti države u suvremeno doba pokazujući da je nužno očuvati univerzalni karakter povijesnoga poslanja zapadnjačke ideje pravednosti i državu rekonstituirati u skladu s onim što je „realno moguće“ u uvjetima globalne entropije svijeta.

Za razliku od Rodina, mišljenje Zvonka Posavca o odnosu političkoga, politike, države i prava čini se da se odvija u kontinuitetu izvedbe i bez velikih spoznajno-teorijskih obrata. To osobito vrijedi za ustrajno autorovo tematiziranje problema moderne suverenosti, uloge države u pomirenju dijalektičkih suprotnosti između zahtjeva složene kapitalističke ekonomije u cjelini i interesa korporativno ustrojenih organizacija unutar onoga što se od Smitha i Ricarda preko Hegela i Marxa do danas naziva društvenom sferom posredovanja. Knjiga se sastoji od trinaest eseja. Svi su strukturirani prema ideji o nastanku moderne države i njezinoj legitimaciji u ustavno-pravoj tradiciji s vodećim pojmom suvereniteta. U razvojnoj crti od novovjekovne i moderne funkcije te biti države do suvremenog stanja stvari Posavec promišlja u dijalogu s vodećim misliocima politike od Kanta

i Hegela do ustavno-pravnih teoretičara Schmitta, Jellineka i Kelsena, te najnovijih pokušaja Häberlea da razmotre mogućnost „ustava bez države“. Ovdje treba dodati još Agambena i druge kad je riječ o međunarodnome pravu između nacionalizma i kozmopolitizma. Analiza Zvonka Posavca uvijek je pritom jasno i sintetički artikulirano kazivanje, a odlikuje ga preciznost izričaja i argumentacijski postupak izvođenja na tragu najbolje tradicije kantovski usmjerene filozofije politike i prava.

U izvrsnome eseju naslovljenom „Je li država prema svojem najvišem određenju prošlost?“ ovo se demonstrira na najpregnantniji način. Posavec, naime, posuđuje Hegelov izraz o kraju umjetnosti u doba realizirane ideje povijesnoga apsoluta i usmjerava ga u problem politike kao takve. Ne slučajno, pojam države jest temelj za svako drugo i drukčije određenje političkoga i politike. Bez razračunavanja s njezinom „sudbinom“ u suvremenosti u kojoj vlada znanstveno-tehničko planiranje budućnosti i globalizirano upravljaštvo neoliberalne ekonomije nad svim sferama društvene biti čovjeka, ne može se očuvati smisao ljudske egzistencije kao povijesnoga bića u težnji za ozbiljenjem slobode. Misлити državu ne znači pasti na razinu bilo kakve opsesije s moći cjeline nad singularnošću ili, pak, dospjeti do stava da je država nužna kao neka vrsta regulativnoga Levi-jatana zato što je čovjek prema njegovoj metafizički postojanoj „ljudskoj prirodi“ obilježen iskonskim grijehom taštine, srdžbe i kaotičnoga sklopa konfliktnih strasti, hobsijanski rečeno. Posavec otpočinje razmatranje s Hegelova dva stava o biti države: (1) pozitivno pravo koje jamči podanicima njihovu posebnost i štiti njihovu pojedinačnost slobode u zajednici; (2) princip ujedinjenja suprotstavljenih interesa. No, tome se izravno suprotstavlja postavka Schmitta u 20. stoljeću kako država kao nosilac monopola političkoga odlučivanja silazi s prijestolja. Poznat je, dakle, Schmittov stav kako epoha državnosti ide neumitno svojem kraju. Iako se uz ovaj stav povezuju stavovi Marxa, Engelsa i Lenjina, anarhista i sindikalista, Posavec naglašava da se, naizgled začudno, to pojavljuje i u „apokaliptičkome“ tonu desnoga političkoga spektra. U tu svrhu poziva se autor na tekstove Petera Häberlea, koji zastupa stav da država kao zakonska ili pravna država ne može u suvremeno doba preuzeti neke od značajki utemeljenja u teoriji suverenosti kakva je bila uobičajena u njemačkoj pravnoj tradiciji. To samo znači da se ne može izvesti iz jednoga principa, a niti reducirati na ono što je bilo samorazumljivo za Hegela, primjerice, sloboda u pozitivnome ozakonjenju norme. U svakom slučaju, Posavec smatra da je potrebno prije ovog requiema za državu ispitati kako i zašto se Hegelovo stajalište o državi pojavljuje još uvijek izazovom za promišljanje, iako ga mnogi osporavaju i proglašavaju zastarjelim. Posavec se zbog toga bavi Hegelovim pojmom slobodne volje i poseže za analizom tog metafizičkoga pojma novoga vijeka u samoj strukturi Hegelove filozofije prava. Razlog je sljedeći. Budući da se

ovdje odigrava prava drama smisla postojanja države u okviru objektivnoga duha, jer se u toj sferi odvija regulacija potreba u odnosima između ljudi u modernome društvu, nužno je da se time uspostavlja „samoodređenje i samozakonodavstvo“ volje kao slobodne i autonomne značajke pojedinca (Posavec 2017: 45).

Ako se, dakle, u Hegelovoj koncepciji države nalaze dvije tendencije koje su međusobno sukladne, onda se država kao „idealna univerzalna osobnost“ i kao „razumska država“ pokušava oduprijeti svakoj mogućoj prijetnji razaranja zajednice. Što iz toga slijedi jest suprotnost nužnosti i slobode, pozitivnoga prava i mogućnosti promjene zatečenoga stanja. Nadalje, Posavec jasno pokazuje da su teškoće u Hegelovu pojmu države naizgled nepremostive, pa je njemačka jurisprudencija nastojala stvoriti na Hegelovim tragovima čvrsto uporište za ovu „razumsku alternativu“. A što je to drugo negoli put izgradnje totalne moći. Tumačenje jurista nije moglo proći bez ostatka pozitivizma 19. stoljeća, koji je obilježavao i nastanak Spencerove sociologije, primjerice, a riječ je o pojmu „organskoga jedinstva“. Kako god bilo, Posavec je upozorio da ova tradicija razumijevanja države s vrhuncem u teoriji države i prava Georga Jellineka nastoji biti alternativom pukoj normativnoj tradiciji koja suprotstavlja „trebanje“ (*Sollen*) „bitku“ (*Sein*). Zaključak je analize da su obje koncepcije izgubile vjerodostojnost naprosto zbog toga što „zatvaraju put demokratskom kretanju“ (Posavec 2017: 50). Što se iz ovog interpretativnoga puta u razrješnje Hegelovih aporija u shvaćanju države može pokazati probitačnim za budućnost? Ako se država ne može više zasnivati na principu realiziranog objektivnoga duha jer je „građansko društvo“ u suvremeno doba prodorom neoliberalne aksiomatike moći korporativiziralo „slobodnu volju“ i pojedinca iz sustava potreba preusmjerilo u korporativni sustav interesa, tada za državu u oba shvaćanja ne preostaje mjesta. Drugim riječima, ono što sprečava „demokratsko kretanje“ nije tek „organsko jedinstvo“ svih dijelova države kao aparata moći. Umjesto te zastarjele koncepcije organizma i funkcije koji je bio u temelju pozitivizma društvenih znanosti, sada treba uvesti novo poimanje ne samo države, već i društva pod uvjetom da se još može očuvati onaj civilni, prosvjetiteljski patos slobode kao samoutemeljenja i samozakonodavstva. Vidjeli smo da će tako nešto u Rodina biti izvedeno u suglasju s teorijama političke diferencije i teorijama medija s obzirom na problem autoregulacije potreba kao interesa međusobno povezanih, ali i suprotstavljenih interesa u aktivnostima subjekata/aktera globalnog informacijskoga kapitalizma.

U knjizi Zvonka Posavca naglasak je na unutarnjim mogućnostima opstanka države s onu stranu organske čudorednosti objektivnoga duha (univerzalizma) i decizionističkoga zahtjeva odlučnoga djelovanja protiv onoga što Schmitt naziva „dobom neutraliziranja i depolitiziranja“. U eseju

„Država kao predmet socijalne i juridičke znanosti“ autor navodi mišljenje Petera Häberlea koji smatra da se moramo oprostiti od državne suverenosti zbog postojanja više instancije, tzv. „nadržavne uvjetovanosti države“. To ujedno znači da klasična nacionalna država gubi legitimnost kao model za ustavnu državu. Pojavljuje se očigledan problem u onome što čini bit međunarodnoga prava: tko su, zapravo, subjekti njegove izvedbe ako su narodi i države ostali bez svojeg tradicionalnog utemeljenja u ideji teritorijalne suverenosti? Posavec se u knjizi, naravno, strogo drži ograničenja na razmatranje ovog problema u kontekstu politologijsko-pravne pojmovne arhitektonike, oslanjajući se izričito ipak na njemačke autore. Međutim, nipošto se ne može zaobići činjenica da je krajem 20. stoljeća ovo pitanje postalo iznimno plodotvorno raspravljano u anglosaksonskoj, te francuskoj i talijanskoj filozofiji politike i prava, teoriji politike i različitim sociologijskim analizama globalne umreženosti društava. Radovi Badioua, Rancièrea, Nancyja, Agambena, Leforta, Wollina, Sartorija i Rosanvallon, primjerice, postavili su u pitanje hegelovsku tradiciju u shvaćanju države i politike, te su naglasak premjestili u prostor moći koja nastaje međusobnim djelovanjem korporativnoga kapitalizma i društva. Bez obzira na to, prilozi Posavca u razjašnjenju situacije s državom u novome kontekstu pokazuju da se još uvijek mora voditi računa o konstitutivnome momentu vrednovanja pojmova poput ustavne i pravne države upravo zbog toga što je mogućnost „izvanrednoga stanja“ u suvremenome svijetu sve više latentna opasnost koja prijeti jezgri demokratskoga poretka, njegovih institucija i vrlina participativne kulture obrazovanoga i sasmosvjesnoga građanina.

Ako je država „danas ugrožena globalnim ekonomskim procesima koji se nezadrživo šire preko svih granica stvarajući novi tip informacijskog društva“ (Posavec 2017: 115), onda je pitanje o smislu države u doba globalizacije istodobno pitanje o održivosti njezinih temeljnih funkcija, kao i njezine same biti. Posavec je u eseju „Ustav bez države“ ovo stanje nastojao protumačiti baveći se teoretičarima njemačkog kulturnog kruga. U prvi plan je postavio podijeljenost među znanstvenicima ustavnoga prava: dok, naime, jedni u središte postavljaju državu, drugi su skloni mišljenju da je ustav *conditio sine qua non* svake demokratske politike. Razlikovanje između diskursa o državnome pravu i onoga što se naziva ustavnim pravom pokazuje kako se razlika izvodi iz odnosa politike i prava. Zanimljivo je da struja „državotvoraca“ često dobiva prigovore kako su tradicionalisti vezani uz mit o monarhiji koja prethodi modernoj ustavnoj državi. U ovom eseju Posavec nastoji najkonciznije izvesti u pet točaka obrazloženje spora između „državotvoraca“ i „ustavotvoraca“. Pritom ulazi u tumačenje već spomenutog Petera Häberlea da je ustavna država ona koja u svojoj biti ima kulturno-antropologijsko značenje. To ujedno znači da ustavna država mora zajamčiti pravnu zaštitu općeg dobra. Demokracija se, pak, ovdje

pojavljuje izvedena iz zbiljskih okvira Francuske i Američke revolucije i to kao njezin organizacijski princip. Sve navedeno, prema Posavcu, odlikuje Häberlea teoretičarem demokratske ustavne države karakteristične za europske, odnosno zapadne demokracije. Što je u tom smislu narod? Za Häberlea narod može biti samo pluralistička veličina, a ne organsko jedinstvo podrijetla. Utoliko je posve očito da će „ustav kao kultura“ počivati na pretpostavkama prosvjetiteljske zamisli koja se mora ozbiljiti u budućnosti. Postavka da tip ustava odgovara određenoj kulturnoj tradiciji kao živoj cjelini oblikovanja demokratske politike nesumnjivo pripada onome što čine suvremene društvene znanosti nakon uvida o medijskome i kulturnome obratu krajem 20. stoljeća. Kultura nije više funkcija društvene integracije, već autonomno polje upisivanja značenja ljudske egzistencije u preklapajućim odnosima društva i države. Nakon što je iznio niz prigovora njemačkih teoretičara ustavnoga prava ovoj Häberleovoj postavci, i sam se Zvonko Posavec naposljetku priključuje stavu da „Häberle precjenjuje kulturnu bazu ustavne države“ (Posavec 2017: 127). Dodatni razlog ove kritike autor vidi u tome što je država u svojem povijesnome obliku djelovanja, bez obzira na promjene u njezinoj formi i sadržaju, jamstvo stabilnosti društvenih i kulturnih procesa. Drugim riječima, za Posavca država ipak nema alternative.

Kada saberemo nakanu i izvedbu ove knjige eseja koji se bave problematikom države u suvremeno doba, razabiremo da Posavec hermeneutički precizno pokazuje kako se jaz između normativizma i realizma, „državotvorstva“ i „ustavotvorstva“ ne može premostiti radikalnim ukidanjem svega onog što je država u povijesnome ozbiljenju slobode čovjeka, navlastito na Zapadu, značila u životu čovjeka. Unatoč svih pokušaja „dekonstrukcije“, ali i „destrukcije“ države, njezina se žilavost i dalje čini neotklonjivom za budućnost. Pitanje je samo je li onda Schmittov radikalni oproštaj od ideje suverenosti i države kao takve već nakon 1945. godine značio i oproštaj od bilo kakve ideje o političkome koje prethodi politici, ako je ono što imamo kao realitet „danas“ u 21. stoljeću post-imperijalna suverenost i upravljaštvo, dakle ono što kasni Foucault u analizi biopolitike naziva francuskim izrazom *governmentalité* (upravljanje i vladavina kao umijeće regulacije života čovjeka u zajednici). Nismo slučajno ovdje uzeli Schmitta, koji je i za Zvonka Posavca najznačajniji ustavno-pravni teoretičar 20. stoljeća, a to znači i teoretičar politike u suprotnosti s Kantovim moralno-eshatologijskim principom sekularizacije povijesti kao usavršavanja slobode i svijesti o ljudskome dostojanstvu. Što državu čini i nadalje neotklonjivim pojmom suvremene politike i prava nije zacijelo u njezinoj božanskome poslanstvu na Zemlji, kako je ipak naposljetku mislio Hegel u mladenačkim danima i na kraju misaonoga života. Ono što državu ipak ne dokida u strukturi globalno-planetarne moći jest nemogućnost

alternative post-imperijalnoj suverenosti koja iziskuje svagda više moći i uvijek više teritorija za svoju apsolutnu moć. Možda su to ponajbolje iskazali Deleuze i Guattari u spisu *Što je filozofija?* tvrdnjom da globalnome kapitalizmu uvijek nedostaje „narod i zemlja“ (Deleuze i Guattari 2016). To je dokaz kako je Schmitt bio u pravu kada je zapisao: „Državu nisu stvorili ljudi, već naprotiv, ona iz svakog čovjeka stvara konstrukciju“ (Schmitt 1914: 93).

Ovaj osvrt na dvije knjige profesora na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, onih koji su utemeljujući pristupe novim disciplinama političke teorije samome fakultetu dali dignitet i postavili najviše standarde u našim okvirima kada je riječ o sustavnome i metodičkome artikuliranju filozofije politike, prava i države, o tumačenju Kanta, Hegela, Marxa, Schmitta i drugih temeljnih mislilaca političkoga i politike, završit ću pitanjem. Što je još preostalo od društva i države na kraju povijesno određene ideje političkoga i politike u doba kada tehnoznanstvena produkcija konstruira nove svjetove? Vidjeli smo da je preostalo, doduše, ipak nešto. Ne mnogo, ali ipak dovoljno da se upustimo u zajedničku misaonu potragu za iskustvom slobode s onu stranu svake redukcije na norme i realitet, trebanje i bitak. Jer u doba „dehumanizirane pustinje“, kako Derrida na tragu Schmitta određuje ovaj svijet moći i destrukcije smisla, jedino što, preostaje jest mišljenje koje političkome događaju podaruje više značenje od puke demonske igre apsolutne perverzije moći, vlasti i upravljanja svijetom.

LITERATURA

- Deleuze, Gilles i Guattari, Felix. 2013. *Tisuću platoa: Kapitalizam i shizofrenija II*. Zagreb: Sandorf i Mizantrop. S francuskog preveo Marko Gregorić.
- Deleuze, Gilles i Guattari, Felix. 2017. *Što je filozofija?* Zagreb: Sandorf i Mizantrop. S francuskog preveo Marko Gregorić.
- Foucault, Michel. 2016. *Rođenje biopolitike*. Zagreb: Sandorf i Mizantrop. S francuskoga prevela Maja Zorica.
- Mersch, Dieter. 2002. *Ereignis und Aura: Untersuchungen zu einer Ästhetik des Performativen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Paić, Žarko. 2006. *Prikaz knjige Davora Rodina, Predznaci postmoderne. Politička misao: časopis za politologiju*. Vol. 42. br. 3. str. 173–176.
- Paić, Žarko. 2013. *Sloboda bez moći: Politika u mreži entropije*. Zagreb: Bijeli val.
- Paić, Žarko. 2017. *Doba oligarhije: Od informacijske ekonomije do politike događaja*. Zagreb: Litteris,
- Posavec, Zvonko. 2017. *Eseji o državi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

- Rodin, Davor. 2004. Predznaci postmoderne. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Rodin, Davor. 2012. Poraz prosvjetiteljstva. Zagreb: Naklada Breza.
- Rodin, Davor. 2016. Prijedeni putevi. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Schmitt, Carl. 1914. Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen. Tübingen: J.C.B.Mohr (Paul Siebeck).
- Schmitt, Carl. 1997. Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum. Berlin: Duncker & Humblot.